ՎԱՐԴՈՒՀԻ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ԷԹԻԿԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆԱԳՐԵՐԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ ԵՎ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Այն փաստը, որ ժուռնալիստական էթիկան հանդիսանում է գիտության ինքնուրույն ճյուղ, վկայում են Արևմուտքում բնագավառի մասին լույս տեսնող մեծաթիվ աշխատությունները: Մեզանում ժուռնալիստական էթիկա հասկացությունը «շրջանառության մեջ մտավ վերջին տասնհինգ տարիների ընթացքում և դա կապված է մեր երկրում նախկին պետական-միակուսակցական լրատվամիջոցներին փոխարինած ազգային, հանրային, ինչպես նաև նորաստեղծ, անկախ կամ մասնավոր տարբեր լրատվամիջոցների ի հայտ գալու հետ» (1): Հայկական ժուռնալիստիկայում ևս, միջազգային փորձի օրինակով, սկզբնավորվեց և աստիճանաբար սկսեց զարգացում ապրել մամուլի ազատականացման գործընթացը: Խոսել այս գործընթացի բարձր մակարդակի մասին առայժմ անհնար է, քանզի այն մի կողմից ենթադրում է ոլորտի լիակատար անկախացում իշխանություններից, մյուս կողմից նախատեսում է բնագավառի մասնագետների հմտացում և լրագրողի բարոյական կերպարի ձևավորում: Տեղին է մեջբերել էթիկայի համաշխարհային ինստիտուտի հիմնադիր Ռիչվորդ Կիդդերի այն տեսակետը, որ «էթիկան չգրված օրենքներին ենթարկվելն է, այսինքն՝ լրագրողները պետք ենթարկվեն իրենց իսկ կանոններին, հետևեն իրենց նյութերի ճշգրտությանը և ոչ թե առաջնորդվեն պետության կամ որևէ այլ կազմակերպության կողմից ընդունված օրենքներով, վարվեն այսպես կամ այնպես» (2): Լրատվության բնագավառի օրենսդրական կարգավորման վերաբերյալ բանավեճերը մեզանում սկսեցին ծավալվել պետականության վերականգնումից անմիջապես հետո ու շարունակվում են մինչ օրս: Կողմերից մեկի կարծիքով՝ «պետք է հետևել ԱՄՆ օրինակին, ասել է, թե մամուլի մասին որևէ հատուկ օրենքի անհրաժեշտություն չկա, խոսքի ազատության մասին սահմանադրական և միջազգային փաստաթղթերի դրույթները բավարար հիմք են լրատվամիջոցների գործունեության համար» (3), մյուս կողմը գտնում է, որ լրատվամիջոցների գործունեությունը «հատուկ կարգավորման անհրաժեշտություն ունի» (3): Բայց սա չի նշանակում, թե միայն ոլորտին առնչվող օրենքներով և օրենսդրական տարբեր դրույթներով պետք է կարգավորվի ոլորտը: Պակաս կարևոր չեն ինքնակարգավորման մեխանիզմները:

Յուրաքանչյուր երկրի հասարակական, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական կացութաձևով պայմանավորված՝ ժուռնալիստիկան անցնում է զարգացման նոր

փուլ: Ասվածի լավագույն ապացույցը 1991թ. խորհրդային հասարակարգի փլուզմամբ ակնկալվող անկախության հաստատումն էր: Խորհրդային տարիներին Կոմկուսը մամուլն օգտագործում էր սեփական գաղափարախոսությունը հասարակության շրջանում տարածելու համար՝ այդպիսով որոշակիացնելով թե՛ ժուռնալիստիկայի դերը որպես մասնագիտություն և թե՛ լրագրողի կարգավիճակը հասարակության մեջ: Ամերիկյան տեսաբան Ուիլբուր Շրամն իր «Կոմունիստական մամուլի տեսությունը» աշխատության մեջ հստակ տալիս է զանգվածային լրատվամիջոցների կոմունիստական կոնցեպցիայի նկարագիրը, այն է՝ «Լրատվամիջոցներն օգտագործվում են իբրև գործիք պետության և կուսակցության համար, և նմանատիպ «գործիք» հանդիսացող մյուս կառույցների հետ կազմում են մի ամբողջություն» (4): Նման իրավիճակում խոսել և կարևորել ժուռնալիստական էթիկայի հարցը, անիմաստ կլիներ: Ու թեև ԽՍՀՄ ժուռնալիստների միության և նրա մարզային բաժանմունքներում ստեղծվել էին մասնագիտական էթիկայի և իրավունքի հարցերով զբաղվող խորհուրդներ (մեկ նկատառում. չնայած լրատվամիջոցների նկատմամբ Կոմկուսի վերահսկողությանը, այնուամենայնիվ, ինքնակարգավորման հարցը այսպես, թե այնպես շոշափվել է՝ ի դեմս նման խորհուրդների ձևավորման), նրանց գործունեության շրջանակները սահմանափակ էին: «Մասնագիտական էթիկայի խնդիրները լուծվում էին նեղ շրջանակում, իսկ լրագրողների և հիմնադիրների (սրանք տարբեր մակարդակների կուսակցական կոմիտեներն էին) միջև փոխհարաբերությունները որակվում էին որպես «հայցող-պատասխանող» (5):

Ուսումնասիրելով 1991թ. ապրիլի 24-ին ԽՍՀՄ ժուռնալիստների միության կողմից առաջին ընթերցմամբ ընդունված ժուռնալիստական էթիկայի մասին կանոնագիրը՝ նկատում ենք, որ այն նախատեսում է՝ մի դեպքում ժուռնալիստների կողմից իրենց իսկ պարտականությունների հետևողական կատարում, մյուս կողմից ուղեցույց է ժուռնալիստական էթիկայի խախտման դեպքերը քննելու համար, թեև կանոնագրի 2-րդ հոդվածում ասվում է, որ «ժուռնալիստը չպետք է դառնա առանձին կամ խմբային հետաքրքրություններով առաջնորդվող, քանզի լրատվամիջոցները կոչված են հանրությանը ներկայացնել օբյեկտիվ, ճշգրիտ, փաստացի ինֆորմացիա» (6):

1980-ականների վերջին և 90-ականների սկզբին ստեղծված քաղաքական բարդ խմորումներն ի վերջո հանգեցրին ԽՍՀՄ-ի փլուզմանը, ինչի հետևանքով նախկին միութենական հանրապետությունները, այդ թվում՝ Հայաստանը, բռնեցին անկախության ուղին: «Անկախության հեռանկարը ենթադրում էր խորհրդային տարիների անուրանալի ձեռքբերումների պահպանում, եղած ակնհայտ արատների վերացում, նոր արժեքների հաստատում: Մինչդեռ կատարվեց անկանխատեսելին. անցած ավելի քան մեկ տասնամյակը բնութագրվում է նախկին հաջողությունների

փլուզմամբ, կորստաբեր նոր զարգացումների ձևավորմամբ, թեև ակնհայտ են ձեռքբերումները ևս: Մամուլն այն քիչ ոլորտներից է, որտեղ հիշյալ ձեռքբերումները որոշակի են» (7): Մամուլի ազատությունն ինքնին ենթադրում էր կարծիքների ազատություն. մարդիկ այլևս չէին վախենում իրենց տեսակետներն արտահայտելուց: Սակայն մամուլի քաղաքական ազատությունն ու անկախությունը սկսեցին մեծապես պայմանավորվել ֆինանսատնտեսական գործոնով: Երկրի տնտեսական ճգնաժամը չէր կարող իր ազդեցությունը չունենալ լրատվամիջոցների բնականոն գործունեության վրա:

Շուկայական հարաբերությունները նպաստեցին ինչպես երկրի սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական ու հոգևոր ոլորտներում բազմակարծության ձևավորմանը, այնպես էլ հիմք հանդիսացան անկախ մամուլի և, առհասարակ, ժողովրդավարական գործընթացների զարգացման համար: Առաջին հերթին, այսպես կոչված, մամուլի քաղաքական ազատությունը ենթադրում էր գրաքննության վերացում: Բայց ազատությունը կարող է իրագործվել այն ժամանակ, երբ սերտորեն առնչվում է պատասխանատվության հետ: Անկախության առաջին տարիներին լրատվամիջոցներում տեղ գտած անստույգ, ոչ հավաստի փաստերն ու տեղեկատվությունները նվազեցրին մամուլի հանդեպ լսարանի վստահությունը: Սա իր հերթին խորացրեց լրատվամիջոցների, հատկապես տպագիր պարբերականների ճգնաժամային վիճակը՝ հանգեցնելով բաժանորդների, սպառողների թվի կտրուկ նվազման: Չնայած սրան՝ օրեցօր երևան էին գալիս նոր թերթեր՝ տարբեր ուղղվածություններով: Նրանց «քանակական պոռթկումը փոխեց ժուռնալիստիկայի նկարագիրը և ընդլայնեց ինֆորմացիա ստանալու հնարավորությունը» (7): Սակայն, ինչպես ասում են, քանակը միշտ չէ, որ որակ է, պրոֆեսիոնալիզմ և բարոյականություն:

ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո Ռուսաստանում նոր մամուլի կայացման գործընթացը չէր կարող իր անմիջական ազդեցությունը չունենալ մեզանում ժուռնալիստիկայի ձևավորման ու զարգացման ընթացքի վրա: Այդ գործընթացը կարելի է բաժանել մի քանի փուլերի. անկախության առաջին երեք տարիները բնութագրվում են որպես մամուլի հին, ավանդական ձևերից ու կաղապարներից ազատվելու տարիներ, երբ մամուլը խորհրդային կարգերի քայքայումից հետո ազատվեց կուսակցական ճնշումներից: Հատկապես «1992թ. կարելի է դիտել իբրև երրորդ հանրապետության մամուլի սկզբնավորման տարիներ» (7)՝ հիմնված բազմակարծության վրա: Նշված փուլում կարելի է առանձնացնել ժուռնալիստիկայի երկու մոդել՝

1. «վերակառուցողական», որն անմիջականորեն կապված է ԽՍՀՄ առաջին և միակ նախագահ Մ. Ս. Գորբաչովի անվան հետ: Այստեղ մամուլը հանդես եկավ

իբրև բյուրոկրատիայի «քննադատ» և ժողովրդավարության գործիք, երբ բոլոր ժուռնալիստներն սկսեցին մտածել և գրել ազատ: Միևնույն ժամանակ պահպանվում էր կուսակցության ղեկավար դերը, և մամուլը նպաստում էր ժողովրդավարության իրականացմանը վերևից: Ժուռնալիստիկայի «գործիքային» մոդելը Գորբաչովի և նրա կողմնակիցների կողմից օգտագործվում էր «ժողովրդավարության» ձևավորման համար:

2. Նոր մամուլի կայացման մյուս շրջանը վերաբերում է հիմնականում 1991թ. «Մամուլի և զանգվածային մյուս լրատվամիջոցների մասին ՀՀ օրենքի» ընդունմանը, երբ որոշակի արտոնություններ տրվեցին ժուռնալիստներին»: Այսպիսով ձևավորվեց ժուռնալիստիկայի նոր մոդելը. մամուլը դարձավ «4-րդ իշխանություն»:

Այս փուլում ժուռնալիստական էթիկայի մասին պատկերացումները հստակ չէին. եթե հիմնադիրների նպատակն էր նոր պարբերականներ հիմնել, ապա լրագրողներն ավելի շահագրգիռ էին լուսաբանել նախկինում «փակ» թեմաները: Վիճակը գրեթե նույնն էր անկախ մամուլի կայացման մյուս փուլում (1993-1996թթ.), որը բնութագրվում է իբրև «լճացման տարիներ» (7):

1998թ. իշխանափոխությամբ սկսվում է նոր մամուլի ձևավորման հաջորդ փուլը, երբ իշխանությունները հրաժարվում են ԶԼՄ-ի գործունեությանը բացահայտ ու կոպիտ միջամտելուց: Մեծացավ լրատվամիջոցների ու նրանց ներկայացուցիչների համարձակությունը, բուն ինֆորմացիան դարձավ շատ ավելի օպերատիվ ու ամբողջական: Այդուհանդերձ, բազում լրատվամիջոցներ անքող ձևով հանդես են գալիս իբրև տնտեսական-քաղաքական որոշակի ուժերի շահերի արտահայտիչ: Բարձր պրոֆեսիոնալիզմի պակասն ու ժուռնալիստական էթիկայի սկզբունքների ոտնահարումը նպաստում են արատավոր երևույթների (վիրավորանք, զրպարտություն, փաստերի հորինում) ի հայտ գալուն: Հայաստանում ժուռնալիստական էթիկայի հանդեպ հետաքրքրությունը, ապա ոլորտը կարգավորելու համար ձեռնարկված համապատասխան միջոցների մշակումը նկատվեց անկախ ժուռնալիստիկայի ձևավորման շրջանում: Գործընթացն սպասելի էր, քանզի նոր ծնունդ առած լրատվամիջոցները դեռևս ի վիճակի չէին լիարժեք ըմբռնելու ձեռք բերված ազատության սահմանները: Լրատվամիջոցներն իրենք էին փորձում «տնօրինել» ու կարգավորել էթիկական խնդիրներին առնչվող տարբեր իրավիճակները: Այդ նախաձեռնություններն ավելի կոնկրետացան 1995թ., երբ Հայաստանի տարածքում գործող լրագրողական տարբեր կառույցների կողմից ընդունվեցին էթիկայի համապատասխան կանոնագրեր: Նույն թվականին Երևանի մամուլի ակումբի նախաձեռոնությամբ ընդունվեց ժուռնալիստական էթիկայի

կանոնագիր, որով կոչ էր արվում հանրապետության տարածքում գործող լրատվամիջոցներին ու լրագրողներին առաջնորդվել դրանով: Մամուլի ակումբի օրինակին հետևեց նաև Հայաստանի ժուռնալիստների միությունը՝ ընդունելով մասնագիտական էթիկայի սեփական կանոնագիր: էթիկական հարցերը, առհասարակ, կարևորվում են ժուռնալիստիկայի բոլոր ճյուղերում: Այդպիսին է նաև հետաքննական ժուռնալիստիկան: Մասնավորապես՝ տեղեկատվության աղբյուրի պաշտպանությունը ոչ մի ճյուղում այնքան անհրաժեշտ չէ, որքան այստեղ: Այս ամենը հաշվի առնելով՝ Հետաքննող լրագրողների ընկերակցությունն ընդունեց էթիկայի համապատասխան կանոնագիր: Սա լավագույն ուղեցույցն է բնագավառի լրագրողների համար: Իրավական թեմաներ լուսաբանող լրագրողների համար «Ֆեմիդա» Հ/Կ-ն ևս, հաշվի են առնելով ոլորտի նրբությունները, ընդունեց էթիկայի կանոնագիր: Այստեղ համակարգված սկզբունքների նպատակն է ավելի կանոնակարգված և արդյունավետ դարձնել լրագրողների աշխատանքը: Լրագրողական միջավայրում ակտիվ գործունեություն ծավալած «Ինտերնյուս» Հ/Կ-ի էթիկայի կանոնագիրն էլ իր որոշ ձևակերպումներով նոր մոտեցում է, որտեղ որպես առաջնային սկզբունք համարվում են ճշգրտությունն ու օբյեկտիվությունը: Կարևորվում են նաև այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ վիրավորանքն ու զրպարտությունը, մասնավոր կյանքին վերաբերող հարցերը, տեղեկատվության աղբյուրների պաշտպանությունը, գրագողությունն ու տեղեկատվության համակողմանի լուսաբանումը: Լրագրողական կազմակերպություններն (ի դեպ, հայաստանյան լրատվամիջոցներից միայն «Առավոտ» օրաթերթն ունի էթիկայի սեփական կանոնագիր) այսօր ավելի շահագրգիռ են՝ ընդունելու մասնագիտական էթիկայի կանոնագրեր: Բացառություն չէ նաև Գյումրիի «Ասպարեզ» ակումբը, որի ընդունած էթիկայի կանոնագիրը նախատեսված է գյումրեցի լրագրողների համար:

Այսպիսով, մեզանում խոսել կայացած էթիկական ժուռնալիստիկայի մասին դեռևս վաղ է, թեև սեփական գործունեությունը կանոնակարգելու լրագրողական միջավայրում նկատելի շահագրգռվածությունը հուսադրող է:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1.Իրավունք, էթիկա և մասնագիտական հմտություններ հետաքննող լրագրողների համար, Երևան, 2000, էջ 194:

2. Philip Patterson and Lee Wilkins, Media ethics: Issues and Cases, 4th ed., p. 25.

3.Ժուռնալիստիկա, Տեսության և պատմության հարցեր, Պրակ Դ, Երևան, 2003, էջ 95:

4. Shrum W., Soviet Comunistic Press, 1997, p. 25.

5. Кодекс профессиональной этики журналиста (принят 1 сьездом журналистов СССР на конфедеративной основе 24 апрелья), статья 2, 1991.

6. Засурский Я. Н., Вартанова Е. Л., Засурский И. И., Рихтер А. Г., Средсва массовой информации постсоветской России, М., 2002, стр. 26.

7. Ժուռնալիստիկա, Տեսության և պատմության հարցեր,Պրակ Ա, Երևան, 2000, էջ 20:

8. Անանյան Գ.Գ., Արդի հայ մամուլի լույսն ու ստվերը, Երևան, 2001, էջեր 8; 9; 28: